

Dr Milica Andevski
Filozofski fakultet, Novi Sad
Dr Željko Vučković
Pedagoški fakultet, Sombor
Dr Jasmina Arsenijević
Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača
Kikinda

UDK: 37.012
ISBN 978-86-7372-171-2, 18 (2013), p.39-53
Originalan naučni rad

MODELI INTEGRACIJE METODA U ISTRAŽIVANJU DAROVITOSTI

Rezime: U vremenu, u kome se čvrsto povezani svetovi i stilovi života razilaze, traže se strategije istraživanja koje daju tačne i potpune opise i pritom uzimaju u obzir tačke gledišta subjekata. Iako je postmoderna možda već na kraju, procesi pluralizacije i razilaženja, nove nepreglednosti i dalje opstaju. Standardizovane metode za koncipiranje svojih instrumenata istraživanja, trebaju stabilnu predstavu o predmetu koji se istražuje, nasuprot čemu kvalitativno istraživanje može biti otvoreno za novo u proučavanom, nepoznato u prividno poznatom. Time se mogu opisati i opažanja stranog u modernoj svakodnevici, u kojoj „avantura počinje iza ćoška“ (Bruckner/Finkielkraut) i locira u svom značenju. Ova otvorenost prema iskustvima i principi konstrukcije su za kvalitativno istraživanje ne samo *Selbstzweck* za panoramu „slika običaja“ malih svetova, već centralna polazna tačka za građenje teorija zasnovanih na predmetu.

S druge strane, granica između kvalitativne i kvantitativne metodologije ne mora biti baš tako nepremostiva. Postoji čitav niz radova koji razvijaju metodičke i metodološke osnove za integraciju ovih pristupa (Barton, Lazarsfeld, Denzin, Fielding, Flick, Kelle, Erzberger) i u praksi se sve češće povezuju interpretativni „kvalitativni“ postupci sa standardizovanim „kvantitativnim“ metodama u zajednički dizajn istraživanja. U radu ćemo raspravljati o pitanjima integracije kvalitativnih i kvantitativnih istraživanja - kroz postupak međusobne validacije metoda i rezultata istraživanja - metodološku triangulaciju. Ukazaćemo ne samo na prednosti integracije metoda, već i na moguće nekompatibilnosti, poteškoće i probleme.

Ključne reči: kvalitativan i kvantitativan pristup istraživanju, integracija metoda, triangulacija, daroviti.

Šta je kvalitativno istraživanje?

Kvalitativno istraživanje se poslednjih godina razvilo u jedno široko, ponekad gotovo nepregledno polje. U najrazličitijim disciplinama i predmetima je postalo deo edukacije o empirijskim metodama istraživanja. Paleta predmeta se proteže od sociologije preko psihologije do nauka o kulturi, vaspitanju i ekonomiji, a nailazi na sve veću pažnju u primenjenim predmetima kao što su socijalni rad, nauka o nezi ili javnom zdravlju. Kvalitativno istraživanje je oduvek bilo usmereno ka praktičnoj primeni u svojim pitanjima i postupcima i tu zauzima važno mesto. U oblasti društvenih nauka u najširem smislu jedva da postoji polje istraživanja u kojem nema kvalitativnog istraživanja – pogotovo ako se pogled proširi na međunarodni nivo. Iako kritika, rezerve i predrasude prema kvalitativnom

istraživanju nisu zanemeli, može se utvrditi da se ono etabliralo i konsolidovalo, dostiglo status paradigmatičke „normalne nauke“ u smislu Thomasa Kuhna (1962).

Kvalitativno istraživanje ima za zadatak da opisuje svetove „iznutra ka spolja“ sa stanovišta aktivnog čoveka. Time treba da doprinese boljem razumevanju društvene stvarnosti i da ukaže na planove, šeme tumačenja i karakteristike strukture. Sa svojim tačnim i „konkretnim“ opisima, kvalitativno istraživanje niti jednostavno prikazuje stvarnost niti neguje egzotizam sebe radi. Ono više koristi strano ili ono što odudara od norme i neočekivano kao izvor saznanja i ogledalo koje u svojoj refleksiji odražava nepoznato u poznatom i poznato u nepoznatom kao razliku i time otvara proširene mogućnosti (samo)spoznaje.

Zašto kvalitativno istraživanje?

Šta uopšteno čini kvalitativno istraživanje atraktivnim i aktuelnim? Ono je po svojim načinima pristupa fenomenima koji se istražuju često otvorenije i time „bliže“ nego druge strategije istraživanja, koje radije rade sa većim brojevima i standardizovanim, a time i objektivističkim metodama i normativnim konceptima. U odgovorima na pitanja u okviru jednog intervjua, biografskih priča, etnografskih opisa svakodnevice ili procesa u institucijama često se nalazi znatno konkretnija i plastičnija slika toga, kako iz perspektive darovitog izgleda npr. živeti sa tom darovitošću, nego što se to može postići standardizovanim upitnikom. Upravo u vremenima u kojima se čvrsto povezani svetovi i stilovi života razilaze i kada se društveni život sastoji iz sve više i sve novijih formi života, traže se strategije istraživanja koje daju pre svega tačne i potpune opise, a koje pritom uzimaju u obzir tačke gledišta subjekata koji učestvuju, subjektivne i socijalne konstrukcije njihovog sveta. I ako je postmoderna možda već na kraju, procesi pluralizacije i razilaženja, nove nepreglednosti koje se opisuju ovim pojmom i dalje opstaju. Standardizovane metode za koncipiranje svojih instrumenata istraživanja (npr. anketa) trebaju stabilnu predstavu o predmetu koji se istražuje, nasuprot čemu kvalitativno istraživanje može biti otvoreno za novo u proučavanom, nepoznato u prividno poznatom. Time se mogu opisati i opažanja stranog u modernoj svakodnevici, u kojoj „avantura počinje iza ćoška“ (Bruckner/Finkelkraut 1981), i locira u svom značenju. Upravo ova otvorenost prema iskustvima, unutrašnja konstitucionalnost i principi konstrukcije su za kvalitativno istraživanje ne samo *Selbstzweck* za panoramu „slika običaja“ malih svetova, već centralna polazna tačka za građenje teorija zasnovanih na predmetu.

Perspektive istraživanja u kvalitativnom istraživanju

Naziv kvalitativno istraživanje je nadređeni pojam različitim pristupima istraživanja, koji se razlikuju u njihovim teorijskim pristupima, u njihovom shvatanju predmeta i metodičkom fokusu. Oni se mogu podeliti u tri glavne linije: teorijske odnosno tačke se traže najpre u tradicijama *simboličkog interakcionizma* i *fenomenologije*, koji više prate subjektivna značenja i individualna pripisivanja značenja; drugo, u *etnometodologiji* i u *konstruktivizmu*, koje zanimaju svakodnevne

rutine i stvaranje društvene stvarnosti. Treću odnosnu tačku čine *strukturalističke* ili *psihoanalitičke* pozicije koje polaze od pretpostavke latentnih društvenih konfiguracija kao i od nesvesnih psihičkih struktura i mehanizama.

Pristupi se još razlikuju po ciljevima istraživanja i po primenjenim metodama. Porediti se mogu prvo pristupi, kod kojih u prvom planu stoji „perspektiva subjekta“, kojoj je cilj više opisivanje procesa stvaranja postojećih (svakodnevnih, institucionalnih ili uopšte: društvenih) situacija, miljea i društvenog poretka (etnometodološke jezičke analize). (Većinom) hermeneutička rekonstrukcija „dubokih struktura koje generišu radnju i značenje“ u smislu psihoanalitičkih ili objektivno-hermeneutičkih koncepcija (Lüders/Reichertz 1986) označava treću perspektivu istraživanja.

Tabela 1 prikazuje ovu podelu, dopunjena primerima polja istraživanja, koja odlikuju ove tri perspektive.

Perspektiva istraživanja			
	Pristupi subjektivnim perspektivama	Opisivanje procesa stvaranja društvenih situacija	Hermeneutička analiza dubokih struktura
Teorijske pozicije	Simbolički interakcionizam Fenomenologija	Etnometodologija Konstruktivizam	Psihoanaliza genetičkog strukturalizma
Metode prikupljanja podataka	Otvoreni intervjui Narativni intervjui	Grupna diskusija Etnografija Aktivno posmatranje Zapisi interakcija Zbirka dokumenata	Zapisi interakcija Fotografija Filmovi
Metode interpretacije	Teorijsko kodiranje Kvalitativna analiza sadržaja Narativne analize Hermeneutički postupci	Analiza konverzacije Analiza diskursa Analiza roda Analiza dokumenata	Objektivna hermeneutika Duboka hermeneutika Hermeneutička sociologija znanja
Polja primene	Biografsko istraživanje Analiza svakodnevnog znanja	Analiza svetova i organizacija Evaluaciono istraživanje Cultural studies	Istraživanje porodice Biografsko istraživanje Istraživanje generacija Rodne studije

Tabela 1: *Perspektive istraživanja u kvalitativnom istraživanju*

Principi i karakteristike kvalitativnog istraživanja

Pri svojoj heterogenosti pristupa označenih kao „kvalitativno istraživanje“, mogu se ustanoviti različiti principi i karakteristike koji su im zajednički.

Principi kvalitativnog istraživanja

1. Društvena stvarnost se može razumeti kao rezultat značenja i odnosa koji su zajedno nastali u društvenoj interakciji. Oboje interpretiraju oni koji deluju u

konkretnim situacijama u okviru njihovih subjektivnih horizonata relevantnosti (Schütz, 1971) i time predstavlja osnovu za njihovo delanje i njihove planove delanja. Ljudi delaju na osnovu zajednički podeljenih značenja koja pripisuju objektima, događajima, situacijama i osobama. Ova značenja se stalno modifikuju i „uokviruju“ zavisno od konteksta u reakciji na tumačenja drugih. U ovom shvatanju društvene stvarnosti se pojavljuju kao rezultat društvenih procesa konstrukcije koje se stalno odvijaju. Za metodologiju kvalitativnog istraživanja iz toga sledi kao prva početna tačka koncentracija na forme i sadržaje ovih svakodnevnih procesa stvaranja preko rekonstrukcije subjektivnih viđenja i načina tumačenja društvenih aktera.

2. Iz pretpostavke o stalnom svakodnevnom stvaranju zajedničkog sveta nastaju priroda procesa, refleksivnost i rekursivnost društvene stvarnosti. Za metodologiju kvalitativnog istraživanja iz toga sledi kao druga početna tačka analiza sekvenci komunikacije i interakcije pomoću metoda posmatranja i sekvencijalne analize teksta.

3. Ljudi žive u različitim uslovima života koje „objektivno“ određuju indikatori kao što su prihodi, obrazovanje, zanimanje, starost, stambena situacija itd. Oni tumače svoje životne okolnosti logično na jedan jedinstven, sintetizovan i kontekstualizovan način, koji takvim indikatorima dodeljuje najpre značenje koje se može interpretirati i učinkovito prenositi. Iskazi koji su dobijeni iz iskaza subjekata i standardizovani prema metodološkim pravilima, mogu se opisati npr. pomoću koncepta „sveta“. U tome se povezuju subjektivni ili kolektivni načini tumačenja – npr. „laičke teorije“, „slike sveta“, zajednički podeljene norme i vrednosti - društvene veze i ograničavajuće životne okolnosti kao i one koje pružaju šanse sa sopstvenim biografskim konceptima, proteklom životnom pričom i opaženim mogućnostima delanja u budućnosti. Tako subjektivno važni individualni i tipični za milje stavovi prema životu i načini života postaju prepoznatljivi i razumljivi. Ovo metodološki vodi trećoj početnoj tački: hermeneutičkoj interpretaciji subjektivnog mišljenja, koje u okviru nekadašnjeg, intuitivnog svakodnevnog shvatanja postaje razumljivije svakom društvu objektivnijih i idealno opisanih značenja i time čini objašnjivim individualne i kolektivne predstave i aktivnosti.

4. To da se stvarnost stvara interaktivno i da ima subjektivni značaj, da se ona prenosi preko kolektivnih i individualnih interpretacija i utiče na delanje, pozadinske su pretpostavke različitih pristupa kvalitativnih istraživanja. Shodno tome, komunikaciji u kvalitativnom istraživanju pripada izuzetna uloga. To metodološki znači da strategije prikupljanja podataka same pokazuju komunikativan, dijaloški karakter. Zbog toga se stvaranje teorije, koncepta i tipova u kvalitativnom istraživanju sami vide kao rezultat perspektivne re-konstrukcije društvene konstrukcije stvarnosti. U metodologiji kvalitativnog istraživanja treba razlikovati dve principijalno različite perspektive re-konstrukcije:

- Pokušaj opisivanja principijelnih opštih mehanizama, pomoću kojih oni koji delaju u svojoj svakodnevnici „proizvode“ jednu zajedničku društvenu stvarnost, kao što se to pretpostavlja u etnometodologiji;

- „Potpuni opis“ (Geertz, 1983) subjektivnih konstrukcija stvarnosti (teorije svakodnevice, biografije, događaji itd.) i njihovo učvršćivanje u kulturnim

očekivanostima i praksama u lokalnim miljeima i miljeima obeleženim organizacijom.

Istraživanja prvog tipa pružaju saznanja o metodama pomoću kojih oni koji svakodnevno delaju vode razgovore, savlađuju situacije, ukratko: stvaraju društveni poredak.

Istraživanja drugog tipa pružaju sadržinske informacije o subjektivno važnim povezivanjima doživljaja i delanja, o mišljenjima o temama poput zdravlja, odgoja, politike, društvenih odnosa, odgovornosti, sudbine, krivice, o tokovima života, unutrašnjim doživljajima i osećanjima.

Obeležja prakse kvalitativnog istraživanja

Praksa kvalitativnog istraživanja je generalno obeležena time da ne postoji *jedna* metoda, već čitav metodički spektar različitih pristupa, koji se mogu birati zavisno od problema i tradicije istraživanja.

Centralno obeležje kvalitativnog istraživanja je primerenost metode predmetu: za gotovo svaki postupak se može ustanoviti za koji poseban predmet istraživanja je razvijen. Polazna tačka je po pravilu bila to da postojeće metode nisu bile pogodne za taj specifičan predmet. Tako je narativni intervju prvobitno razvijen za analizu javnih procesa moći, a objektivna hermeneutika za studije socijalizacijske interakcije. Za kvalitativno istraživanje je tipično da istraživani predmet i na njega preneti problem predstavljaju odnosnu tačku za izbor i procenu metoda, a ne da iz istraživanja bude isključeno ono što se određenim metodama ne može istražiti.

Kvalitativno istraživanje je usmereno ka svakodnevnim dešavanjima i/ili ka svakodnevnim iskustvima istraživanih. Procesi delanja se situiraju u svom svakodnevnom kontekstu.

Kvalitativni postupci prikupljanja, analize i interpretacije u velikoj meri moraju odgovarati ideji kontekstualnosti: podaci se prikupljaju u njihovom prirodnom kontekstu, a iskazi analiziraju u kontekstu dužeg odgovora ili priče, toka intervjua ili biografije partnera u intervjuu.

Pritom se uzima u obzir različitost perspektiva učesnika. Sledeće obeležje kvalitativnog istraživanja je da se reflektovanje istraživača o njegovom delanju i njegovim opažanjima u istraživanom polju razume kao značajan deo saznanja, a ne kao izvor smetnji koji treba kontrolisati i eliminisati.

Princip saznanja kvalitativne nauke je takođe više razumevanje kompleksnih odnosa nego objašnjenje izolacijom jedne veze (npr. veza uzroka i učinka). Razumevanje se u smislu „metodički kontrolisanog razumevanja stranog“ usmerava ka shvatanju perspektive drugog.

Da bi se ovoj perspektivi ostavilo što više prostora i da bi joj se približilo što je više moguće, prikupljanje podataka u kvalitativnom istraživanju je obeleženo pre svega principom otvorenosti: pitanja su otvorena, u etnografiji se ne koriste kruti šabloni posmatranja, već je posmatranje otvoreno.

Kvalitativne studije često posežu za analizom ili rekonstrukcijom (pojedinih) slučajeva (Gerhardt, 1995) i tek u drugom koraku pristupaju uporednom i uopštenom prikazu i suočavanju ovih slučajeva.

Dalje, kvalitativno istraživanje polazi od konstrukcije stvarnosti – subjektivnih konstrukcija istraživanog i pristupa istraživanju kao konstruktivnom činu.

Konačno, kvalitativno istraživanje je uprkos sve većem značaju vizuelnih izvora podataka kao što su fotografije i filmovi, pretežno nauka zasnovana na tekstu. Ono proizvodi podatke u vidu tekstova – kao što su transkribovani intervjui ili etnografske beleške sa terena – i većina njegovih (hermeneutičkih) postupaka interpretacije upućuje na tekst kao osnovu rada.

Po postavljanju ciljeva kvalitativna nauka je još uvek nauka koja se otkriva, zbog čega saznavno-teorijski koncepti kao što je abdukcija uživaju sve više pažnje. Otkrivanju novog u podacima se često priključuje razvoj teorija iz empirije kao veliki cilj kvalitativne nauke.

Kvalitativne i kvantitativne metode: nema suprotnosti

Granica između kvalitativne i kvantitativne metodologije ne mora biti baš tako nepremostiva. Tako još odavno postoji čitav niz radova koji pokušavaju da razviju metodičke i metodološke osnove za integraciju ovih pristupa (Barton/Lazarsfeld, 1955/1984; Denzin, 1978; Erzberger, 1998; Kelle/Erzberger, 1999). Nezavisno od toga, i u praksi se sve češće povezuju interpretativni „kvalitativni“ postupci (kao grupne diskusije ili nestandardizovani intervjui sa standardizovanim „kvantitativnim“ metodama u zajednički dizajn istraživanja (Freteret al., 1991).

Ovde se retko kombinuju same metode (tako što se npr. verbalni tekstualni podaci analiziraju najpre interpretativno i na kraju pomoću statističkih metoda, već se po pravilu kvalitativni i kvantitativni koraci prikupljanja i evaluacije sprovode paralelno u jednom istraživačkom projektu sa sopstvenim pristupima podacima i na kraju se rezultati istraživanja međusobno povezuju.

Modeli integracije metoda

U metodološkim diskusijama o integraciji metoda mogu se razlikovati dva različita koncepta: s jedne strane *model faze* koji često zastupaju kvantitativni metodičari, prema kojem kvalitativne metode generiranja hipoteza treba da služe kvantitativnim postupcima proveravanja hipoteza. Kvalitativno orijentisani autori s druge strane često zastupaju pristup prema kojem povezivanje kvalitativnih i kvantitativnih metoda treba da rasvetli isti predmet iz različitih pravaca na različite načine i tako dovedu do jedne obimne i validne slike – za takav postupak se često koristi pojam triangulacija.

Triangulacija u kvalitativnom istraživanju

U društvenom istraživanju pojam „triangulacija“ označava posmatranje istraživanog predmeta sa (najmanje) dve tačke.

To se po pravilu realizuje primenom različitih metodičkih pristupa. Kao strategija etabliranja validnosti za pristupe i rezultate empirijskog društvenog istraživanja, triangulacija nailazi na posebnu pažnju upravo u novijim publikacijama

o kvalitativnim metodama. Triangulacija se trenutno pominje i u diskusiji o povezivanju kvalitativnog i kvantitativnog istraživanja.

Triangulacija kao strategija validacije

Ideju triangulacije nalazimo u predlozima Denzina (1978) koji i danas nailaze na veliku pažnju u kvalitativnom istraživanju, a koji triangulaciju najpre razume kao strategiju validacije i razlikuje četiri oblika:

1. *Triangulacija podataka* kombinuje podatke koji potiču iz različitih izvora i prikupljeni su u različito vreme na različitim mestima, od strane različitih osoba.

2. *Triangulacija istraživača* označava pristup različitih posmatrača odn. onih koji vode intervju, da bi izjednačili subjektivne uticaje pojedinca.

3. *Triangulacija teorija* se odnosi na približavanje predmetu istraživanja „polazeći od različitih perspektiva i hipoteza“.

4. Denzinov centralni koncept je *metodološka triangulacija* unutar jedne metode („within-method“ npr. upotreba različitih podskala u jednom upitniku) i između različitih metoda („between-method“).

Cilj poslednje strategije Denzin (1978:304) opisuje: „Ukratko, metodološka triangulacija sadrži kompleksan proces igranja jedne metode protiv druge, da bi se validnost istraživanja maksimalizovala.“

Triangulacija u kritici

U različitim kontekstima se vode kritičke diskusije o triangulaciji kao strategiji validacije u upravo skiciranom smislu: pritom se malo uzima u obzir da svaka metoda na specifičan način konstituiše predmet koji bi pomoću nje trebalo da se istraži (Bloor 1997:39). Ako se ovaj aspekt zapostavi, triangulacija se suočava sa prigovorom „ekstremnog ekleticizma“ (Fielding/Fielding 1986:33). Silverman (1985:21) sumnja da je logično kombinovati različite metode sa ciljem da se dobije „totalna“ slika jednog fenomena (...). Kompozicija ove slike je problematičnija nego što bi predstavnici triangulacije to želeli da prikažu. Ono što se desi u jednom okruženju jednostavno nije korektiv onoga što se dešava negde drugde – svaki od njih se mora razumeti u sopstvenim pojmovima.“ Fielding i Fielding (1986:33) rezimiraju kritiku koncepcije Denzina na sledeći način: „Trebalo bi da teorije i metode kombinujemo pažljivo i ciljano sa namerom da našoj analizi damo više dubine i širine, ali ne sa ciljem da stremimo 'objektivnoj' istini.“ Blaikie (1991) kritikuje što kombinacija različitih metoda nedovoljno uzima u obzir teorijsku pozadinu pojedinih metoda.

U novijim radovima (Denzin 1989; Denzin/Lincoln 1994:) Denzin je prihvatio ove kritike i u međuvremenu razume triangulaciju kao strategiju na putu ka dubljem razumevanju istraživanog predmeta i time kao korak na putu ka više saznanja, a manje ka validnosti i objektivnosti u interpretaciji. Triangulacija se od tada manje vidi kao strategija validacije u kvalitativnom istraživanju, a više kao strategija da se saznanja zasnuju i osiguraju dobijanjem novijih saznanja

Oblici primene

Četiri oblika triangulacije koje je predložio Denzin, mogu se naočigled pomenutih kritika uzeti kao početne tačke realizacije ove strategije:

Triangulacija podataka

U kvalitativnom istraživanju pored verbalnih podataka – intervjui i grupne diskusije – veću pažnju dobijaju i vizuelni podaci. Pored naglašavanja (ne samo aktivnog) posmatranja, video zapisi i fotografije se sve češće upotrebljavaju, kao i analiza bioskopskih filmova (Denzin, 1989). Iz toga proizlaze nove perspektive triangulacije podataka: pored upotrebe u okviru intervjua i vizuelni podaci se kao samostalni izvori saznanja mogu triangulirati sa verbalnim podacima. Potpuno nove vrste podataka kao elektronski podaci otvaraju druge mogućnosti triangulacije sa tradicionalnim podacima.

Triangulacija istraživača

Aktuelne promene se nalaze u predlozima da se interpretacije prikupljenih podataka sprovode samo u grupama da bi se subjektivna gledišta interpretata proširile, korigovale ili ispitale. Što se tiče objektivne hermeneutike (Oevermann et al., 1979) ovaj zahtev je već odavno postavljen. I različite koncepcije istraživačkih radionica (Strauss, 1991, ili kako se primenjuje u kontekstu nauke o životu i objektivne hermeneutike) su povezane sa ovom idejom.

Triangulacija unutar metode

Ovaj princip se može objasniti na primeru epizodnog intervjua (Flick, 1996, 2008): u okviru njega se razvija oblast kroz zahteve koji se usmeravaju ka iskustvima u konkretnim situacijama. Ovi se kombinuju sa pitanjima koja ciljaju na definicije i uopštenije odgovore.

Triangulacija između metoda

Sa ključnom reči 'triangulacija' se najviše povezuje kombinacija različitih metoda, pri čemu se različito naglašava: sa jedne strane, time se označava veza kvalitativnih i kvantitativnih metoda (Engler, 1997) i različitim dizajnima istraživanja. S druge strane, Marotzky predlaže da se reaktivni postupci (npr. narativni intervju), kod kojih su istraživači deo istraživane situacije, kombinuju sa nereaktivnim postupcima (analiza materijala, npr. dokumenata, fotografija, dnevnika itd.) – tj. podacima koji nisu stvoreni za istraživanje. Time bi trebalo da se premoste granice oba metodološka pristupa. Triangulacijom različitih metodičkih pristupa se obuhvataju različite oblasti istraživanog predmeta – na primer konkretno profesionalno delanje i znanje o sopstvenim načinima i rutinama delanja.

U jednoj studiji o poverenju u savetodavnim odnosima (Flick, 1989) prikupljene su subjektivne teorije savetnika o poverenju u delimično standardizovanim intervjuima i triangulirane sa analizama konverzacije savetodavnih razgovora, koje su vodili sa klijentima tokom radnog dana. Dok je prvi pristup pojasnio opštija iskustva i predstave savetnika o preduslovima i produktivnim uslovima stvaranja

poverenja, drugim pristupom se moglo pokazati kako se ove predstave u konkretnom delanju mogu uspešno primeniti odn. kako i zbog čega ovo ne uspeva.

Metodološka triangulacija je posebno aktuelna u etnografiji. Za Lüdersa (1995:321) „etnografija se menja (...) u strategiju istraživanja koja uključuje sve zamislive i etički zastupljene opcije dobijanja podataka“. Metodčki pristupi koji su neophodni za realizaciju opcija su pritom međusobno triangulirani i ako pojam pritom nije uvek eksplicitno upotrebljen. Na kraju stoji manje uzajamna validacija saznanja, koja su stečena pojedinim metodama, a više proširenje mogućnosti saznanja o istraživanoj oblasti života. Pošto se različite metode kao posmatranje i ispitivanje više kombinuju ad hoc u situaciji dužeg učešća, može se govoriti i o *implicitnoj* triangulaciji u etnografiji (Flick, 2008).

Eksplicitna triangulacija se dešava kada se etnografske metode dužeg učešća i posmatranje u polju posebno kombinuju sa primenom (npr. profesionalno-biografskim ili epizodnim) intervjuima sa pojedinim akterima u razdvojenim terminima. Tako su u jednom programu istraživanja zdravlja (Flick/Röhnsch, 2008) triangulirana etnografska posmatranja na mestima gde se zadržavaju mladi beskućnici i zasebno vođeni epizodni intervjui sa pojedinim mladima. Prvi pristup omogućava analizu načina delanja i komunikacije, dok drugi razjašnjava značaj zdravlja i 'scene' za pojedinca (Flick, 2008).

Kada se koncepcija triangulacije ozbiljno shvati, za sve ove varijante je karakteristično da se pritom kombinovane metode razumeju kao jednako vredne, a ne jedna kao centralna, a druga kao uvod ili ilustracija.

Triangulacija teorija

Kod kombinacije različitih metoda treba uzeti u obzir da svaka od njih ima različitu filozofsku pozadinu. U konkretnoj situaciji triangulacije, prenose se delimično nekompatibilne saznavno-teorijske pretpostavke o istraživanom predmetu odn. o (kvalitativnoj) nauci o metodama.

Ovaj problem se može objasniti na upravo pomenutom primeru: dok rekonstrukcija subjektivnih teorija polazi od eksplicitno subjektivnog shvatanja znanja i delanja (obuhvaćenog pojmom reflektivnog subjekta; Scheele/Groeben, 1988), analiza konverzacije počiva na više situacionom razumevanju delanja. Problem je kada se takve razlike u shvatanju predmeta ne uzimaju u obzir. O različitim alternativama se diskutuje kao o rešenju: tako npr. Blaikie (1991:129) predlaže kombinaciju metoda u okviru jednog pristupa istraživanju i pritom ukazuje na primer Cicourela (1975), koji je u okviru jednog etnometodološkog pristupa međusobno kombinovao različite metode („nedefinisana triangulacija“). Kao alternativu tome, Fielding i Fielding (1986) zahtevaju da se uključe i ove teorijske perspektive u analizi prikupljenih podataka, konvergencija i divergencija, koje proizvode metode. Denzin (1989) predlaže da se podaci posmatraju iz različitih teorijskih uglova da bi se u njima otkrile nove fasete.

Sistematska triangulacija perspektive

U sličnom pravcu ide predlog „sistematske triangulacije perspektive“ (Flick, 2008). Pritom se ciljano međusobno kombinuju različite perspektive kvalitativnog istraživanja, da bi se dopunile njihove prednosti, a granice uzajamno pokazale. Ovaj pristup se može povezati sa četiri diskutovana oblika primene triangulacije, a ovde bi se trebao skicirati kao primer povezivanja različitih metoda sa upravo navedenim primerom, u kojem su rekonstruisane subjektivne teorije savetnika o poverenju u odnosima sa klijentima sa intervjuima i komunikativnom validacijom (Scheele/Groeben, 1988; Kvale, 1995a) i triangulirane sa analizom konverzacije savetodavnih razgovora. Tu su prisutne različite perspektive istraživanja: prvi pristup cilja na subjektivno viđenje (savetnika), dok se drugi pristup fokusira na opise svakodnevnih rutina.

Tako su realizovane dve perspektive istraživanja u kvalitativnom istraživanju, koje razlikuju Lüders i Reichertz (1986). U drugoj terminologiji (Bergmann, 1985) prvim pristupom se primenjuje rekonstruktivni postupak i kombinuje sa interpretativnim postupkom (drugim pristupom). Ovaj pristup eksplicitno kombinuje triangulaciju metoda i podataka sa triangulacijom teorijskih perspektiva.

Praktični problemi triangulacije

Triangulacija slučaja

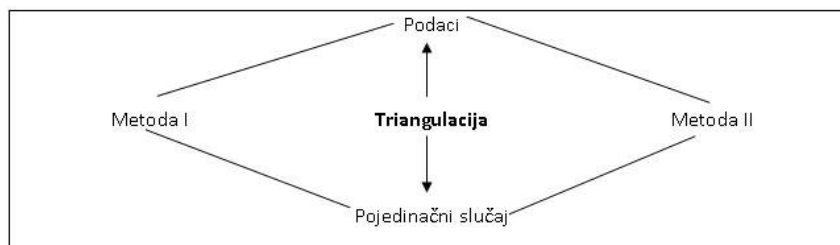
Najkonsekventnija varijanta je primena trianguliranih metoda na iste slučajeve: savetodavni razgovori intervjuisanih savetnika se prikupljaju i analiziraju, (sve) osobe koje se posmatraju u jednom određenom polju se intervjuišu. Ova metoda omogućava evaluaciju oba izvora podataka vezanu za slučaj i u pojedinom slučaju dozvoljava da se uporede i povežu različite perspektive, koje pružaju metodički pristupi. Takva upoređivanja i povezivanja se ovde mogu izvesti na višem nivou: tako se sistematike, koje proizlaze iz poređenja jednih izvora podataka (npr. šablon toka savetodavnih razgovora), mogu povezati sa šablonima iz poređenja drugih izvora podataka (težišta i slepe mrlje koje se mogu ustanoviti u svim subjektivnim teorijama ili profesionalnim grupama). Odluke semplovanja se donose samo jedanput, pošto za oba izvora podataka važi isti izbor slučaja.

Nedostatak je to što je često opterećenje pojedinačnog učesnika u istraživanju nepredvidivo visoko – izjaviti spremnost za intervju i dodatno pripremiti savetodavni razgovor je veliko očekivanje, u poređenju sa uobičajenim naporom pri učestvovanju u jednoj studiji. Kao drugo, značajno se povećava opasnost od ispadanja. Svako ko odbije da vodi bilo intervju bilo savetodavni razgovor, je 'izgubljen' za čitavo istraživanje, koje želi da triangulira slučaj.

Triangulacija podataka

Kod posmatranja na javnim mestima (npr. sportska 'scena') je problem što se tako puno osoba posmatra, da nije moguće sve intervjuisati. Iz tog razloga triangulacija slučaja nije moguća, te stoga treba da se primeni na nivou podataka.

Primena pojedinačnih metoda sledi najpre nezavisno jedna od druge i proizvodi set podataka posmatranja i niz intervjua. Obe se evaluiraju na osnovu sličnosti i razlika. Triangulacija se onda odnosi praktično na rezultate obe evaluacije i povezuje ih. Ovde se kao praktičan problem postavlja pitanje, kako se mogućnost poređenja uzoraka, na koje su primenjene različite metode, može garantovati. Potom treba objasniti da li se različite metode mogu primeniti u isto vreme ili da li se na osnovu planiranja i resursa projekta izvode empirijski koraci jedan za drugim – najpre se prikupljaju i evaluiraju podaci posmatranja, a zatim se vode i analiziraju intervjui. U ovom slučaju treba uzeti u obzir uticaje različitog trenutka u vremenu na sadržaj.

Slika 1: Početne tačke metodičke triangulacije

Perspektive: triangulacija između konvergencije i divergencije

Cilj triangulacije različitih metodičkih pristupa i perspektiva na oba nivoa ne bi trebalo da bude toliko održavanje konvergencija u smislu potvrde upravo pronađenog. Za razvoj teorije je pre svega važna triangulacija metoda i perspektiva, ako mogu razjasniti *divergentne perspektive*, kada se delanje savetnika drugačije odvija nego što bi njegova subjektivna teorija o poverenju zapravo očekivala.

Zaključak

Dosadašnja tumačenja darovitosti su bila formulisana iz spoljašnje perspektive, iz perspektive različitih naučnih pozicija. Radilo se o pokušajima da se iz nemerljive fenomenološke raznolikosti – darovitosti - izvuče nešto specifično i pregnantno što se kod darovitih sa različitim biografijama i u različitim životnim okolnostima dešava u promenama mišljenja, osećanja i doživljavanja.

Ovde ipak možemo pretpostaviti da tendencije u tvrdnjama na neki način imaju uticaj na to kako ispitanici odgovaraju na pitanja iz upitnika empirijskog istraživanja. Centralne vrednosti iz istraživanja darovitih, koja nam pružaju informaciju kako oni u proseku doživljavaju koje iskustvo, jesu interesantna, ali nam ništa ne govore o veoma različitim načinima na koje se ova iskustva subjektivno doživljavaju i obrađuju. Prosečne razvojnopsihološke vrednosti u pogledu načina ponašanja, interesa, kompetencija, moralnih sudova itd. koje su uobičajena u određenom uzrastu, predstavljaju veoma grub okvir orijentacije da bi se razumeo položaj jedne konkretne darovite osobe.

Ali, pored svih empirijsko - teorijskih tumačenja, samo daroviti imaju predstavu o tome šta znači biti *darovit*. Po pravilu, ovo doživljavaju svesno kao nešto od posebnog značaja i intenziteta, nešto sa čim se moraju suočiti sa mnogo izazova, ali istovremeno i kao nešto u čemu je mnogo toga otvoreno, neodređeno, i u kojoj sa subjektivnog stanovišta ima puno nejasnoća i nedefinisanosti u pogledu sopstvenog puta. Možda da nađemo analogiju sa rečima B. Leberta, koji je govorio o „velikoj potrazi za stazom“. Šta dobijamo kada darovite ne suočimo sa standardnim upitnikom, u čijim se pitanjima i ponuđenim odgovorima uvek ogledaju teorijske pretpostavke autora, već ih jednostavno podstaknemo da otvoreno pričaju? Šta se kod darovitih nalazi u centru kada pokušaju da pričaju o onom što je karakteristično za njihov osećaj života?

Darovitost je doživljena kao jedna jedina velika ekspedicija. Ovo polje novina, šansi i opcija se ne doživljava uvek neograničeno pozitivno. Češće se može osetiti izvesna ambivalentnost: sa jedne strane su mogućnosti koje se otvaraju, a sa druge strane strah da se ove mogućnosti neće moći iskoristiti na odgovarajući način, strah da će se otvorenost puna obećanja pokazati kao iluzija. Javljaju se riskantne šanse koje u sebi kriju mogućnost neuspeha, pogrešne odluke. Drugi se opet brane od regulacija i ograničenja, doživljavaju kontradiktornost, konfuziju, stalnu promenu osećanja i raspoloženja kao specifičnost faze života u kojoj se nalaze.

Kod ovih tvrdnji se radi o komprimiranim individualnim opisima ličnih aktuelnih doživljaja života. Svaka izjava ima sopstvenu notu, sopstveni način da iskaže glavnu stvar. Naravno, ovde se postavlja pitanje mogućnosti sistematizacije i generalizacije odgovarajućeg „znanja“.

U empirijskom istraživanju darovitosti i u modernoj razvojnoj psihologiji poslednjih godina postoji tendencija da se darovitost ne opisuje više kao normativna kriza, već kao manje-više neproblematično obeležje života. Sliku darovitih, zasnovanu na novijim istraživanjima baziranim pretežno na upitnicima, od 80-ih godina naučnici opisuju kao manje dramatično. Naglašavaju da darovitost nije ni posebno neprijatna ni posebno mučna faza. Daroviti su pragmatični i samosvesni. Na budućnost gledaju skeptično, a da to ne nose kao teret. Roditeljima ne poveravaju emocije, ali ostaju sa njima u prijateljskoj vezi...

Kada neko pogleda na godine iza sebe i o njima priča u pripovedačkom tekstu, pre će se vezati za markantne događaje, krizne situacije, konstelacije konflikata, verovatno i na pozitivne situacije, iskustvo ponosa, samostalnosti. Takve epizode, u kojima se nešto zaoštava, gde nešto dolazi do preloma, situacije koje su povezane sa intenzivnim emocijama, dublje se urezuju u pamćenje i nude interesantniji materijal za pripovedanje od svakodnevnih rutine i „prosečnog stanja“. „Normalnost“ je pod narativnim tačkama gledišta manje vredna pripovedanja nego „odstupanje“. Uopštena prijatnost se bez problema može obeležiti na jednoj skali, krstićem na odgovarajućem mestu, ali teško da se može ispričati jedna obimna i uzbudljiva priča o tome kako je nečija darovitost bila nekomplikovana i kako se neko generalno dobro osećao. Borbe i konflikti, poroci i patnja, sram i bol se mogu opisati mnogo dramatičnije i diferenciranije. (...) Isečci iz autobiografskih izjava darovitih teško da mogu biti reprezentativni u empirijskom smislu, ali možda ipak primerni u smislu istraživanja mladosti. Za početak tu su izjave koje su dali daroviti u iskrenoj

refleksiji njihovih veoma ličnih iskustava. Kao takvi zaslužuju principijelno poštovanje. Naočigled ove relativno velike homogenosti grupe je opet zapanjujuće koliko širok dijapazon različitih iskustava i doživljaja pri susretu sa pitanjima darovitosti se ogleda u autobiografskim izveštajima.

Kod ovog prikaza se radi o pokušaju da se ide zlatnom sredinom između rigoroznog zahteva za potpunom transparentnošću pojedinih priča o darovitosti, kao što to traži Bittnerova paradigma narativne pedagogije, i tradicionalnog „verovanja da gomila prikupljenih podataka donosi sticanje znanja“.

Ovaj pokušaj verovatno počiva na liniji pomoću koje je Bittner u psihoanalitičkoj interpretaciji autobiografskih tekstova formulisao: „Svaka spoznaja i imenovanje počiva na razlici. Svako pripovedanje o individualnoj sudbini i životnom iskustvu zahteva poređenje sa drugim individualnim sudbinama i iskustvima“.

Dakle, uvek se radi o posmatranju sličnosti i razlika, o spoznaji tipičnih šema i ekstremnih varijanti. Upravo veliko variranje različitih konstelacija problema i načina doživljavanja u pogledu razvojnih zadataka darovitosti pojašnjava da bi se ovaj dijapazon teško mogao prikazati kako na jednom individualnom slučaju, tako ni mnoštvom upitnika empirijskog sadržaja.

Literatura:

- Barton, A. H., Lazarsfeld, P.F. (1955) Some functions of qualitative analysis in social research. *Frankfurter Beiträge zur Soziologie I*, S. 321-361. Frankfurt a.M.:Europäische Verlagsanst.
- Barton, A., Lazarsfeld, P. (1993) Das Verhältnis von theoretischer und empirischer Analyse im Rahmen qualitativer Sozialforschung. U: Hopf, C., Weingarten, E. (Hrsg.) *Qualitative Sozialforschung*, Stuttgart, S. 41-89.
- Blaikie, N.W. (1991) A critique of the use of triangulation in social research. *Quality and Quantity*, 25, 115-136.
- Blumer, H. (1973) Der methodologische standard des Symbolischen Interaktionsmus. U: Arbeitsgruppe bielefelder Soziologen, (Hg.) *Alltagswissen, Interaktion und gesellschaftliche Wirklichkeit*, s.80-146. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
- Bloor, M. (1997) Techniques of Validation in Qualitative Research: A Critical Commentary. U: Miller, G., Dingwall, R.(Hg.) *Context and Method in Qualitative Research*, S.37-50, London.
- Cicourela, A.V. (1975) *Sprache in der sozialen Interaktion*. München: List.
- Denzin, N.K. (1978) *The Research Act. A theoretical Introduction to sociological Methods*. New York: McGraw Hill (Prentice hall 1989).
- Denzin, N.K. (1989) *The research act: A theoretical introduction to sociological methods*. Englewood Cliffs, N.J. Prentice Hall.
- Denzin, N.K., Lincoln, Y.S. (Hg.) (1994b) *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks, London: Sage.
- Denzin, N.K., Lincoln, Y.S. (2005) Introduction: The Discipline and Practice of Qualitative Research. U: Denzin, N.K., Lincoln, Y.S. (Hg.) *Handbook of Qualitative Research*. S. 1-32. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.

- Engler, S. (1997) Zur Kombination von qualitativen und quantitativen Methoden. U: Friebertshäuser, B., Prengel, A. (Hg.) *Handbuch Qualitative Forschungsmethoden in der Erziehungswissenschaft*, S. 118-130. Weinheim: Juventa.
- Erzberger, C. (1998) Zahlen und Wörter. Die Verbindung quantitativer und qualitativer Daten und Methoden im Forschungsprozess. Weinheim: Deutscher Studien Verlag.
- Fielding, N.G., Fielding, J.L. (1986) *Linking Data*. Beverly Hills.
- Flick, U. (1998) An Introduction to Qualitative Research. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.
- Flick, U. (1998) Vertrauten, Verwalten, Einweisen – Subjektive Vertrauenstheorien in sozialpsychiatrischer Beratung. Wiesbaden: Deutscher Universitäts-Verlag.
- Flick, U. (1991) Triangulation. U: Flick, U., Kardoff, E. v., Keupp, H., Rosentiel, L.v., Wolf, S. (Hg.) *Handbook Qualitative Sozialforschung*, S.432-434. München: Psychologie Verlags Union.
- Flick, U. (1996) Psychologie des technisierten Alltags- Soziale Konstruktion und Repräsentation technischen Wandels in verschiedenen kulturellen Kontexten. Opladen. Westdeutscher Verlag.
- Flick, U., Kardorff, E., Steinke, I., (2000) *Was ist qualitative Forschung? U: Qualitative Forschung. Ein Handbuch*. Reinbek bei Hamburg. S.13-29.
- Flick, U. (2001) Qualitative Sozialforschung – Stand der Dinge. U: *Soziologie*, Jg. 2. S. 53-56.
- Flick, U. (Hg.) (2006) *Qualitative Evaluationsforschung-Konzepte Methoden, Anwendungen*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
- Flick, U. (2007) *Qualitative Sozialforschung – Eine Einführung*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
- Flick, U. (2008) *Triangulation-Eine Einführung*. Wiesbaden: VS-Verlag für Sozialwissenschaft.
- Gerhardt, U. (1995) Typenbildung. U: Flick, U., Kardorff, E. v., Keupp, H., Rosenstiel, L.v., Wolf, S. (Hg.) *Handbuch Qualitative Sozialforschung. Grundlage, Konzepte, Methoden und Anwendungen*. S.435-439. Weinheim: Psychologie Verlagsunion.
- Goffman, E. (1973) *Asyle-Über die soziale Situation psychiatrischer Patienten und anderer Insassen*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Kardorff, E. (2000) Qualitative Forschung in der Rehabilitation. U: Koch, U., Bengel, J. (Hg.) *Handbuch der Rehabilitation*. S. 409-428. Berlin, New York, Heidelberg: Springer.
- Kelle, U., Erzberger, C. (1999) Integration qualitativer und quantitativer Methoden: methodologische Modelle und ihre Bedeutung für die Forschungspraxis. *Kölner Zeitschrift für soziologie und Sozialpsychologie*, 51, 509-531.
- T. (1962) *Die Struktur wissenschaftlicher Revolutionen*. Frankfurt a.M: Suhrkamp.
- Lüders, C., Reichertz, J. (1986) Wissenschaftliche Praxis ist, wenn alles funktioniert und keiner weiß warum. Bemerkungen zur Entwicklung qualitativer Sozialforschung. *Sozialwissenschaftliche Literaturrundschau*, 12, 90-102.
- Oevermann, U. (1999) Zur Klärung der Begriffe Regel, Norm und Normalität in der Analyse von Bewusstseinsinformationen. Frankfurt a.M.
- Scheele, B., Groeben, N. (1988) *Dialog - Konsens - Methoden zur Rekonstruktion Subjektiver Theorien*. Tübingen: Francke.
- Silverman, D., (1985) *Qualitative Methodology and Sociology*. Aldershot: Gower.
- Steinke, I. (2000) Güterkriterien qualitativer Forschung. U: Flick, U., Kardorff, E., Steinke, I., (2000) *Qualitative Forschung. Ein Handbuch*. Reinbek bei Hamburg. S.319-331.

- Strauss, A. L.(1991) *Grundlagen qualitativer Spzialforschung -Datenanalyse und Theoriebildung in der empirischen soziologischen Forschung*. München. Fink

Milica Andevski, PhD

Faculty of Philosophy, Novi Sad

Željko Vučković, PhD

Pedagogical Faculty, Sombor

Jasmina Arsenijević, PhD

Faculty of Pre-School Teacher Training in Kikinda

MODELS OF METHODS INTEGRATION IN STUDYING GIFTEDNESS

Abstract: In the time when tightly connected worlds and life styles split up, research strategies that provide correct and complete descriptions and also take into account subject's points of view are required. Although postmodern might be at the end, processes of pluralisation and splitting up, new confusions still remain. Standardized methods for designing research instruments require stable image of the research subject, in contrast to which qualitative research can be open for the new in studied, unknown in apparently known. Thus we can describe the perceptions of foreign in modern everyday life in which „adventure begins behind the corner“ (Bruckner/Finkielkraut) and locates in its meaning. This openness towards the experiences and principles of construction are for qualitative research not only *Selbstzweck* for panorama of „customs image“ of small worlds, but a central point for building the theories based on a subject.

On the other hand, border between qualitative and quantitative methodology does not have to be insurmountable to that extent. There is the whole series of works that develop methodical and methodological basis for integration of these approaches (Barton, Lazarsfeld, Denzin, Fielding, Flick, Kelle, Erzberger) and in practice interpretative „qualitative“ procedures and increasingly connected to standardized „quantitative“ methods into common design of research. In this paper we will discuss the issues of the integration of qualitative and quantitative research – through the procedure of mutual validation of methods and results of research – methodological triangulation. We will point out not only the advantages of methods integration, but also possible incompatibilities, difficulties and problems.

Key words: qualitative and quantitative approach to research, integration of methods, triangulation, gifted.